

Ada Kaleh szigete

32. filozófiai válaszok

András Ferenc

2018. május

Kedves olvasóm tudnod kell, hogy a háttérben gyakran levelezünk, vitatkozunk Julius Eckstein kollégával filozófiai kérdésekről. Többnyire nem, vagy csak részben értünk egyet. Úgy gondoltam, a legutóbbi válaszom másoknak is érdekes lehet. A 'múlt, jelen és jövő', azaz az 'idő' fogalmáról vitatkoztunk. Eckstein kolléga a prezentizmus álláspontján áll, az alábbi Moore idézetre ő hívta föl a figyelmemet. Az alábbiakban, talán kissé tömören, azt próbálom megindokolni, hogy ezt én miért nem fogadom el.

1. A valóság

„A legenda szerint Ada Kaleh volt a Senki szigete, egy különös, magyarok, törökök és németek lakta sziget a Dunában, amit évekkel ezelőtt, a vaskapui vízerőmű építésekor örökre elárasztott a folyó.” A sziget 1972-ben megsemmisült, mert vízzel árasztották el.

https://index.hu/video/2015/05/10/ada_kaleh_elsullyedt_sziget/

http://falanszter.blog.hu/2011/12/10/40_eve_a_duna_melyen_a_titokzatos_senki_szigete

https://hu.wikipedia.org/wiki/Ada_Kaleh

2. A valóság leírása természetes nyelven

Valamikor régen létezett a Vaskapu szorosban egy sziget, melynek a neve 'Ada Kaleh sziget' volt. Figyeld meg, hogy az előző mondat teljesen értelmes és logikailag helyes így is: „Valamikor régen létezett a Vaskapu szorosban egy sziget, melynek a neve 'Ada Kaleh sziget'.” A második mondat egyazon tényt fejezi ki mint az első, miközben a név használattal kapcsolatban jelen időt használ. Gondold át még az alábbi két mondatot:

1. Ada Kaleh szigete 1972-ben megsemmisült.
2. Ada Kaleh szigete 1972-ben megsemmisül.

Mindkép megfogalmazás jó. Az első 2018-ból tekint vissza és 2018-hoz képest állít egy eseményt, a második 2018-ból visszanéz 1972-be, majd onnan, 1972-ből állítja ugyanezt az eseményt. Világos, hogy az esemény 1972-ben történt, ami 1972-höz képest jelen – azért van a második mondat jelen időben – de 2018-hoz képest már a múlt. Pontos elemzésben a múlt, jelen és jövő relációs fogalmak. Valóban volt olyan, hogy Ada Kaleh szigete, az 'Ada Kaleh szigete' kifejezés logikai szempontból tulajdonnév, ami sikerrel nevez meg valamit, de olyan nincs, hogy múlt, jelen és jövő. A 'múlt, jelen és jövő' szavak a látszat ellenéve nem nevek, nem neveznek meg semmit. Ez a három szó un. indexikus kifejezése a nyelvnek, hasonlóan, az itt, ott, most vagy az én, te szavakhoz. Ezek a szavak a használatuk pillanatában a használatuk kontextusában jelölnek meg valamit, egyébként nem jelölnek meg semmit – bár jelentésük (használati módjuk) van.

3. A valóság leírása a formális logika szabatos nyelvén.

Figyeld meg hogyan fejezik ki a formulák az endurantizmus és a perdurantizmus metafizikai felfogását a fizikai tárgyak létezésével kapcsolatban.

http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/indexc7ce.html?option=com_tanelem&id_tanelem=1067&tip=0

3.1. A valóság leírása a klasszikus logika nyelvén perdurantista felfogásban

$\exists x \exists y (x\text{-egy időpont} \wedge x\text{-korábbi-mint-1972} \wedge y\text{-Ada-Kaleh-szigete-}x\text{-kor})$

Figyeld meg hogy az egzisztenciális kvantor nem időbeli, hanem időtlen jelentésű!

3.2. A valóság leírása a klasszikus logika nyelvén endurantista felfogásban

$\forall x \forall y ((x\text{-egy időpont} \wedge y\text{-egy-tér-koordináta} \wedge y = \text{Helye(Ada-Kaleh-szigete, } x\text{-kor)})$

$\rightarrow x\text{-korábbi-mint-1972})$

Ellenőrző feladat, hogy valóban érted-e a fentieket: ábrázold Descartes koordináta rendszerben Ada Kaleh szigete mérete történetét. (Segítség: a nem létezéshez a zéró szám fog tartozni.)

4. George Edward Moore és a józan ész álláspontja

Mert amikor időről beszélünk, az egyik dolog, amit ezzel mondani akarunk, épp az, hogy van olyasmi, mint múlt jelen és jövő, s hogy a három között igen nagy a különbség. Azt valljuk, hogy egyetlen térben lévő anyagi dologról és egyetlen tudati aktusról se állíthatjuk jogosan azt, hogy létezik, ha nem létezik abban az időpontban,

amikor ezt állítjuk; így például csakis azokról mondhatjuk jogosan, hogy egyáltalán léteznek, amelyek akkor léteznek, amikor ezeket mondom; a többiekre vonatkozóan igaz lehet, hogy léteztek a múltban vagy létezni fognak a jövőben, de nem lehet igaz, hogy léteznek. ...¹

Valóban így érezzük, így gondolkozunk a mindennapi életben az időről, amikor a mindennapi élet dimenziójában létezőnk. Más a helyzet, ha fölemelkedünk az igazság, a tudomány időtlen dimenziójába. A fizika nem ismeri a múlt, jelen és jövő fogalmát, csak az időpontok egymáshoz való viszonyát. A fizika szemlélete eternalista, és nem prezentista, mint a józan észé. Mindebből vagy az következik, hogy a fizika leírása a valóságról nem teljes, valami fontos hiányzik belőle, vagy az, hogy a józan ész megteveszti a nyelv felszíni szerkezetét, mikor névnek tekinti az indexikus kifejezéseket.

5.

Moore, és a mindennapi élet lét szemlélete valami nagyon fontosat emel ki az eseményekkel kapcsolatban, amit McTaggart is fölismert ama sokat idézett és vitatott írásában. Amikor ilyeneket mondunk: "De jó, hogy elmúlt a fogfájásom." "De jó, hogy túl vagyunk a gyomorforgató hajóúton." Akkor valami nagyon alapvető gondolatot fogalmazzunk meg arról, ahogy mi emberek a létezésről gondolkozunk. Nevezetesen azt, hogy csak a jelen idő létezik, és csak az létezik, ami a jelen időben létezik. A holnap ebédet még nem tudom megenni, de még megszagolni sem. És Rudi bácsihoz sem tudok szólni, mert már nincsen itten, ugyanis régen meghalt. A logika és a tudomány azonban nem így gondolkozik a létezésről. Egy irodalmi példa jól elmagyarázza mindezt:

Néhány iliumi éjszakai bagoly hallotta Billyt a rádióban, és egyikük felhívta Billy lányát, Barbarát. Barbara kiborult. Férjével együtt azonnal New Yorkba utazott, és hazavitte Billyt. Billy jámboran kitartott amellett, hogy amit a rádióban elmondott, az mind igaz. Azt állította, hogy a tralfamadoriak a lánya esküvőjének az éjszakáján rabolták el. Azért nem hiányzott, magyarázta, mert a tralfamadoriak egy idő csatornán vitték át, így aztán évekig lehetett Tralfamadoron, miközben a Földtől csak egy mikromásodpercig volt távol. Eltelt egy egész hónap minden incidens nélkül, de akkor Billy levelet írt az iliumi News Leader című lapnak, s azt a szerkesztőség közölte

¹G.E.Moore: A józan ész védelmében és más tanulmányok (1981) Magyar Helikon, Bp., ford. Vámosi Pál, pp.29,30

is, Billy ebben leírta, hogy milyenek a Tralfamador lakói. A levél szerint a magasságuk két láb, a színük zöld, és vízvezetékpumpa alakjuk van. A pumpás részük a földön áll, s végtelenül hajlékony nyelük rendszerint az ég felé mered. Minden nyel tetején egy kis kéz van, egyetlen zöld szemmel a tenyerén. Igen barátságos teremtmények, és négy dimenzióban látnak. Nagyon sajnálják a földlakókat, amiért azok csak három kiterjedésben látnak. A földlakók számos csodálatra méltó dolgot tanulhatnak tőlük, különösen az idővel kapcsolatban. Billy megígérte, hogy a következő levelében elmond egyet s mást ezekről a csodálatos dolgokról. Billy a második levélben dolgozott, amikor az első megjelent. A második levél valahogy így kezdődött: A legfontosabb dolog, amit a Tralfamadoron megtanultam: hogy ha valaki meghal, az csak úgy tűnik, mintha meghalt volna. Továbbra is tökéletesen eleven marad a múltban, éppen ezért nagy butaság, ha az emberek sírnak a temetésén. Minden egyes pillanat, a múlt, a jelen és a jövő, mindig is létezett és mindig létezni fog. Atralfamadoriak pontosan úgy látják a különböző pillanatokot, ahogyan mi, például, a Sziklás-hegység egyik szakaszát láthatjuk. Ők azt is észlelik, hogy mennyire állandó minden pillanat, és meg tudnak látni bármely pillanatot, ami érdekli őket. Ez csak illúzió itt nálunk, a földön, hogy az egyik pillanat úgy követi a másikat, mint a zsinórra felfűzött gyöngyszemek, meg hogy ha egyszer elszállt egy pillanat, akkor az örökre eltávozott. Ha egy tralfamadori megpillant egy holttestet, csupán arra gondol, hogy a halottszemély abban az adott pillanatban rossz állapotban van, ám ugyanaz a személy számos más pillanatban remekül érzi magát. Mármint, ha én jómagam azt hallom, hogy valaki meghalt, egyszerűen vállat vonok, és azt mondom, amit a tralfamadoriak is mondanak a halottakra, ez pedig az, hogy: »Így megy ez.« És így tovább.

<https://www.scribd.com/doc/62726658/Kurt-Vonnegut-Az-otos-szamu-vagohid>
[https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_%C3%B6t%C3%B6s_sz%C3%A1m%C3%BA_v%C3%A1g%C3%B3h%C3%ADd_\(reg%C3%A9ny\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_%C3%B6t%C3%B6s_sz%C3%A1m%C3%BA_v%C3%A1g%C3%B3h%C3%ADd_(reg%C3%A9ny)) ²

6.

Az idő és a logikai formalizmus más, érdekes filozófiai problémáira majd másutt térek ki.

²Kurt Vonnegut: Az ötös számú vágóhíd, ford. Nemes László (1973) Szántó György Tibor (2014)